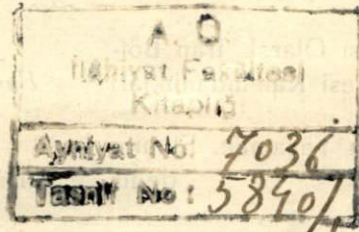

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından
üç ayda bir çıkarılır.

İÇİNDEKİLER

Başlarken

İslâm İlm-i hâli

Prof. Y. Ziya Yörükân

Muhyi'd-din Arabî ve Tasavvuf

Saffet Kemalüddin Yetkin

Türk Minyatür Kaynaklarına Bir Bakış

Tahsin Öz

İslâm Sanatının Mahiyeti

Prof. Suut Kemal Yetkin

Sarı Saltuk Hakkında Bir Fetva

Prof. M. Tayyib Okıç

Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei

Doçent Neşet Çağatay

Abidelerin ve Hayrat Binaların Bakımı

Halim Baki Kunter

Hadîs-i Erbaîn Nev'inin Doğuşu ve Amilleri

Abdülkadir Karahan

Sanat ve Tarih Vesikası Olarak İran Bölgesi Kalemhanlıkları

Furuzan Selçuk

Dünyada Ebedî Hayatı Yaşamak Elimizdedir

Asistan Cavit Sunar

El-Hatib El-Bağdadi ve Takyid Al-ilm Adlı Eseri

Ahmet Ateş

Kitab-ü Tefsir-il Esmâ-i Ves-sıfat Hakkında

*Prof. Y. Ziya Yörükân***Tahlil ve Tenkitler :**

İslâm Sanatı

Prof. Suut Kemal Yetkin

SARI SALTUK'A AİT BİR FETVA

PROF. M. TAYYİB OKIÇ

I

İslâmlığın Güney Doğu Avrupa'da zuhuru — Osmanlı Devletinin kuruluşundan çok daha evvel, Güney Doğu Avrupa'da Türklerin mevcudiyeti tarihî bir vakıa olduğu gibi, yine İslâmlığın Osmanlılar'dan önce bu bölgelere yayılmış olduğu keyfiyeti de inkâr olunamaz bir hakikattir.

Avrupaya vakı olan Hun akınlarından sonra, Avarlar da harekete geçmiş ve bu mühim Türk unsuru beraberlerinde Slavları Balkanlara getirmiştir. Slavları askerî bakımdan teşkilâtlandırın da Avarlar olmuştur. Bilindiği gibi, Avarlardan başka, Balkanlar'da Kumanlar, Peçenegler, Vardariotlar gibi başka Türk kavimleri de vardı ve Osmanlı fütuhâtı başladığı sıralarda bunların bazılarının izleri henüz silinmemiş bulunuyordu. Avrupanın bu bölgesinde bir hayli Türkçe, veya eski Türkleri hatırlatan yer isimlerine hâlâ rastlamaktayız.¹ Hattâ Balkan kelimesi, bilindiği gibi Türkçedir.

İslâmlığa gelince, Osmanlı Türklerinin Avrupaya geçişinden bir kaç asır önce Müslümanlığın Güney Doğu Avrupaya sulhan nufuz etmiş olduğu muhakkaktır. O zamanki muhtelif İslâm kolonilerinin bazılarının gördükleri birtakım zulüm ve tazyikler sebebiyle birkaç def'a buralardan hicret ettikleri ve hatta bazan Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kaldıkları da malûmdur. Bu Müslümanlardan bazılarının çok kere hayatlarını bile bu yolda feda ettikleri görülmüştür. Bütün bu olaylar ayrı ayrı birer mevzu olduğundan, tabii olarak, bu yazımızın çerçevesi dışında bırakılmıştır.

Asırlar boyunca İslâmlığı Avrupanın Güney Doğusunda yaymış olan şanlı İslâm misyonerlerinin isimleri, maalesef, meçhul kalmıştır. Bu hususta yalnız on üçüncü asırda büyük ve mühim rolü bulunan meşhur Sarı Saltuk'un adı² kahramanlığı ve veliliği ve bilhassa ölümünden sonra teşekkül eden efsanevî rivayetler dilden dile bu güne kadar devam edegelmiştir.

Bu vaziyete göre, Sarı Saltuk'u merkez noktası olarak kabul edersek, Güney Doğu Avrupa'daki İslâmlık tarihini üç devre ayırabiliriz: a) On üçüncü asrın ortalarına kadar geçen devir, b) bundan sonra, yani Sarı Saltuk misyonundan itibaren Osmanlı istilâsına yakın zamanlara kadar devam eden devir, c) Osmanlı istilâsından bu güne kadar geçen devir.

Bu yazımızda bahis konusu olan Sarı Saltuk (Saltık, Saltık), işte bu ikinci devrin şerefli kahramanıdır. Bu zatın, bazı Türk aşiretleriyle birlikte 662/1263 yılında³ Avrupa'ya geçtiği tarihen sabittir. O, kendisinden çok daha evvel buralar-

¹ Vardar, Kumanovo, Obrovatz (Obar - cem'i Obri - Avar kelimesinin Slavlar tarafından tahrif edilmiş şekli) ve saire gibi.

² Sarı Saltuk'un hakikî adı, Evliya Çelebi'ye göre (Seyahatname, İstanbul 1314, I, 659) Mehmed Buğari, Saltukname'ye göre ise (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi, No. 1612, Varak 2 a) Şerif Hızır'dır.

³ Sarı Saltık uburu Rumeline

Altı yüz altmış iki idi hemân

(İemâli aḥawâli âli Seleûk ber mücibi naḫli Oğuzname'i Seyyid Loḫmân, J. J. W. Lagus, Seid

da bulunan ve zamanında sönmeğe mahkûm bir duruma girmiş olan bazı İslâm kolonilerini tekrar kurmak ve canlandırmak, hattâ bununla da iktifa etmeyerek, Kuzeyden Güneye kadar her tarafta İslâmlığı yeniden yaymak hususunda faaliyete geçen kahraman ve büyük bir İslâm misyoneridir.

On üçüncü asrın ikinci yarısında Avrupa'nın Güney Doğusunda ve bilhassa Balkanlarda İslâm dinini yaymağa çalışan bu büyük Türk misyonerinin hayat ve misyon faaliyetleri hakkında ne yazık ki Balkanlardaki vesikalar mahallî an'ane ve rivayetlere, mezar ve türbelere inhisar ediyor. Sarı Saltuk hakkında oralarda, bu hususta yazılı hiçbir vesikaya malik değiliz. Zira, bilindiği gibi, Hıristiyanlık tarihinin bu taassup devirlerinde, yalnız İslâmlığa ait değil, Ortodoks veya Katolik dininden başka diğer her hangi bir dinî cereyana ait yazılar ve kitaplar, kilise ve devlet tarafından imha olunmuş, müntesipleri de kanun ve cemiyet dışı edilecek türlü işkence ve tazyiklerle ortadan kaldırılmıştır.⁴

Sarı Saltuktan önce Balkanlardaki dinî durum — Pagan (müşrik) cenup Slavlarının Hıristiyan dinine karşı hoşnutsuzluk ve mukavemet gösterdikleri, bu dinin zorla kendilerine empoze edilmesinden sonra da bu dinden ayrılmak için çareler aradıkları ve bu yolda bir hayli mücadelelere giriştikleri malumdur. Vaziyet böyle olduğuna göre, bu ırkın zahiren, yani ancak sathî bir şekilde ve vaziyetlerini kurtarmak maksadıyla hıristiyanlaşmış oldukları neticesine varmak gayet tabiidir.

Papalığa ve Frank ve Macar memleketlerine yakın bölgelerde yaşayan kavimler (Sloven ve Hırvatlar gibi), Hıristiyanlığın ezici kuvvetlerine karşı nihayet boyun eğmeğe mecbur olduklarından, zamanla tamamen Hıristiyan olmuşlardır. Fakat Doğu ve Güney mıntikalarda, bilhassa dağlık memleketlerde oturanlar arasında Hıristiyanlığın yayılması çok sathî ve zayıf oldu. Bu hususta Bizans imparatorluğunun dahilî kargaşalıkları ile siyasî za'fının tesiri de küçümsenemez. İşte bu vaziyetler, Anadolu yoluyla Şarktan gelen «Bogomilisme» ve ondan sonra da İslâm dininin tutunması için imkân ve kolaylıklar sağlamış, diğer bir tâbir ile, müsait bir zemin hazırlamıştır. Evvelce Müslüman olarak gelip de buralarda yerleşen ve türlü tazyikler altında zahiren Hıristiyanlığı kabul etmek mecburiyetinde kalan unsurları da göz önünde bulundurursak, sonraki yüzyıllarda, yani Osmanlı devrinde, İslâm'lığın bu memleketlerde bu kadar kolay rağbet görmesinin hiç de hayret verici bir şey olmadığı meydana çıkar. Gerçi bu bölgelerde zuhur eden bu iki dine karşı son derece şiddetli tedbirler alınmıştı. Bulgaristandan zorla çıkarılan Bogomilisme, Sırbistanda müsait bir zemin bulmuştu. Zira Çoroviç'in de itiraf ettiği gibi, Sveti Sava (öl. 1235) zamanına kadar, yani Sarı Saltuğun «uburundan» bir az evvel

Loemani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpta, Helsingfors 1854 — Bu yazımın hazırlanması sırasında bu eseri tedarük etmek mümkün olmamıştır. Bundan dolayı, eserin metninin bir kopyasına istinad etmiş bulunuyorum. Bana bu imkânı temin edden Bay Dr. Adnan Sadık Erzi'ye bu vesile ile teşekkürlerimi ifade etmek isterim. — Erzi'nin istinsah ettiği nüsha, s. 2.

⁴ X cu asırdan itibaren Balkanlarda zuhur etmeğe başlayan ve Bulgaristan, Makedonya ve Sırbistanda pek çabuk revaç bulan «Bogomilisme», dini de aynı akıbete uğramıştır. Bir aralık Bosnada devlet dini olarak kabul edilmiş bulunan bu din, daha doğrusu bu mezhep, Papa'larla Macar kırıalları tarafından tertip edilen haclı ordularıyla ve türlü enkizisyonlarla karşılaşmıştır. Birkaç asır mukavemet gösteren Bogomilisme, nihayet XIV. cü yüzyılın sonundan itibaren mevcudiyetini yavaş yavaş kaybetmeğe başladı ve mensupları da küçük veya büyük gruplar halinde İslâmiyeti kabul ettiklerinden dolayı, bu mezhep tamamıyla tasfiye edilmiş oldu.

Ortodoksluk Sırbistanda kuvvetli değildi.⁵ Büyük Jupan Stevan Nemanya (1167-1195) zamanında Raşka'da toplanan ilk Sırp Millet Meclisinin kararı üzerine Bogomilisme kanun dışı edilerek, bu dine mensup olanların mallarının müsaderesine, ileri gelenlerinin dillerinin kesilmesine ve bu dine ait kitapların yakılmasına karar verildi. Bu korkunç karardan sonra, Bogomilisme mensuplarının bir çoğunun Bosna'ya kaçmak suretiyle hayatlarını kurtarabildikleri görülmüştür.

Arnavutluğa gelince, 1308 tarihlerinde bile Hıristiyanlığın bu memlekette ne kadar zayıf olduğu, o sıralarda yaşayan bir papasın aşağıdaki cümlesiyle ifade edebiliriz: «Bunlar, ne hakikî Katolik, ve ne de hakikî Şizmatik değildir.»⁶ Bu kısaca, fakat şayanı dikkat cümleyi zikretmek, vaziyeti aydınlatmak için kâfidir.

Bu kısa sözlerden şu neticeye varmak mümkündür: uzun seneler şiddetli ve devamlı mukavemetten sonra Hıristiyanlığı zahiren kabul eden Bulgarlar, Makedonyalılar, Sırp, Boşnaklar, bu dinin başlıca esaslarından bir çoğunu reddeden Bogomilisme⁷ dinini seve seve kabul etmiş, bu dinin zorla ortadan kaldırılması yolunda kuvvetli teşebbüsler vakı olunca da bu def'a İslâm dinine karşı âzamî sempati göstermişlerdir. Bosna ve Hersek Bogomillerinin, Osmanlı devrinde, dinlerini değiştirerek İslâmlığı kabul etmeleri keyfiyeti bu sempatinin bâriz delillerindedir.

Nitekim Güney Doğu Avrupada Sarı Saltuğun mezar ve türbelerine rastlanan mıntikalarla daha önce Bogomilisme'in yayılmış bulunduğu mıntikalar arasında tam bir ayniyet mevcut olduğu müşahede edilmektedir.

Sarı Saltuk — Bu meşhur İslâm misyonerine ait en eski kayda İbn Batuta'nın Seyahatnamesinde⁸ rastlıyoruz. Bundan maada Seyyid Lokman⁹ ile Evliya Çelebi¹⁰ ondan ayrıca bahsederler. Evliya Çelebi'ye göre¹¹ Yazıcıoğlu¹² ile Babadağı muhafızlığında bulunmuş olan Özü valisi Kenan Paşanın da Sarı Saltuğa ait birer eseri varmış, maalesef bu iki eser şimdiye kadar meydana çıkmamıştır. Münecimbaşı «Câmi'ü'd-duwal»ında¹³, Babadağında kadılığı olan Nev'î-zade 'Atâî «Nafhatu'l-azhâr der cevabi Maḥzanu'l-asrâr»ında¹⁴, İbn Kamâl (Kemal Paşa-zade) «Moḥaçname»sinde¹⁵ Sarı Saltuğu zikretmişlerdir. Sarı Saltuğun Bektaşilikle hiçbir ilgisi olmadığı halde, vefatından hayli sene sonra kurulmuş bulunan bu tarikatın

⁵ Vladimir Ćorović, Bosna i Hercegovina, Beograd 1925, s. 44.

⁶ V. Ćorović, aynı eser. s. 44-45 (Şizmatik yani Ortodoks).

⁷ Meselâ: haç'tan nefret eder, ona hürmet etmeği günah sayar, vaftiz, ikon ve kilise teşkilâtını inkâr eder.

⁸ Tuḥfatu'n-nuzẓâr fî garâ'ibi'l-amşâr wa 'ağâibi'l-asfâr, Voyage d'Ibn Batutah, texte arabe, accompagné d'une traduction par C. Defrémery et le Dr. B. R. Sanguinetti, Paris 1854, II, 416, Mehmed Şerif /Paşa/ tarafından yapılan türkçe terceme, İstanbul 1333-1335, I, 386.

⁹ Bkz. not 3.

¹⁰ Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul 1314, I, 659-660, II, 133-139, III, 366-369, 481.

¹¹ Aynı eser, III, 366.

¹² Yazıcıoğlu Ali'nin başka bir eseri, "Tawârîh'î âli Selcük (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü kitaplığı No. 1391)'un edisyon kritiği Adnan Sadık Erzi tarafından hazırlanmıştır.

¹³ İstanbul Bayezid Kitaplığı No. 5019 (I, 1183-1184).

¹⁴ İstanbul Üniversite Kitaplığı No. T. 437, var. 147 b - 149 a.

¹⁵ Histoire de la campagne de Mohacz par Kemal Pacha zadeh, publié pour la première fois avec la traduction française et des notes, par M. Pavet de Courteille, Paris 1859, p. 77, 81.

menakıbnamelerinde ve velâyetnamelerinde ismi geçmekte¹⁶, bir Bektaşî velisi gibi telâkkı olunmaktadır.

Abu'l-Hayr Rûmî, Şehzade Cem Sultanın¹⁷ arzusu üzerine Sarı Saltuğa ait «Saltıhname» adında üç ciltlik büyük bir eser meydana getirmiştir. Hicrî 1000 senesinin Rabi'ulavval ayında yapılmış olan ve baş tarafı eksik bulunan¹⁸ bu eserin bir kopyası İstanbulda, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine kütüphanesinde (No. 1612) bulunmaktadır. 1236 sahifeden ibaret bulunan bu yegâne nüsha ve muhteviyatı hakkında Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü tenkitli bir hülâsayı neşretmiş olduğu gibi¹⁹, Sarı Saltuk ve Dobruca Türkleri hakkında mufassal bir monografiyi de hazırlamış bulunmaktadır. Bu mühim monografinin neşrinden sonra Sarı Saltuk probleminin birçok bakımdan aydınlanmış olacağı kanaatındayız. Çünkü, İslâm dininin Avrupadaki yayılış tarihi ile sıkı alakası olan Sarı Saltuk Dedenin şahsiyeti hakkındaki malûmatımız bu Saltuknamenin meydana çıkmasından evvel yukarıda zikrettiğimiz eserlerde bulunan bazı muğlak ve mahdut bilgilerden ibaret idi. Avrupa tarihçileri ile müsteşrikleri bu hususta kayda değer hiçbir ilerleme yapamamışlar²⁰, hattâ bu mevzu üzerinde lâıyk olan alâkayı bile gösterememişlerdir. Diğer taraftan Türkiyede son zamanlarda Sarı Saltuk problemi ile ciddi olarak meşgul olanlar bulunduğunu²¹ memnuniyetle kaydedebiliriz²².

Bazı Türk aşiretlerinin Bizans hizmetine girerek Balkanların muhtelif mıntıkalarına iskân edilmeleri misâllerine tekrar tekrar rast'ılmaktadır. 662/1263 tarihinde

¹⁶ Bkz.: a) Velâyetname-i Bektaş Veli, İstanbul Üniversite Kitaplığı No. T. 2471, s. 158 - 167; Ankara Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplığı, No. 116 (Var. 97b-102a), No. 582 (S. 226 - 238), No. 588 (S. 182 - 183), No. 626 (Var. 50b - 53b), No. 898 (Manzum) Var. 103 a - 110a, No. O. 340 (Var. 94b - 101a), No. O 1251 (Var 101 a - 106 a), No. O 1257 (S 226 - 239).-b) Velâyetname-i Otman Baba, Aynı kütüphane, No. 495 (Var. 77 b - 80 b), No. 643 (Var. 46 b - 48 b).

¹⁷ Nushanın muhtelif yerlerinde Şehzade Cem'den sonraki zamana ait bazı kayıtların mevcut bulunmasına binaen, Abdülbakı Gölpınarlı, bu eserin sonradan bir daha istinsah edildiği ve muahhar vak'aların bu suretle ilâve olunduğu, Topkapı sarayındaki nushanın da bu ilâveli nushadan istinsah edildiği kanaatine varmıştır. (Abdülbakı Gölpınarlı, Yunus Emre, İstanbul 1936, s. 255-256). Buna benzer başka bir mütalâa için bkz Adnan Sadık Erzi, Türkiye kütüphanelerinden notlar, II, (Belleten, Ankara 1950, cilt XIV, sayı 56, s. 599, not 10).

¹⁸ Abdülbakı Gölpınarlı, bu eseri hülâsa ederken aneak ilk sabifenin eksik olduğunu tespit etmiştir. (Yunus Emre, s. 253).

¹⁹ Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları (Belleten, Ankara, 1943, VII/25 - 27, s. 430 - 441).

²⁰ Muhtelif Hıristiyan ve Garp tarihçileri arasında, kısa notlar istisna edilirse, Sarı Saltuk'un şahsiyeti ve faaliyeti hakkında yazı yazarlar çok mahduttur: Joseph von Hammer - Purgstall (Geschichte des Osmanischen Reiches II Auflage, neue Ausgabe, Pesth 1840-meselâ: I, 629, IV, 601 -); F. W. Hasluck (Bektaşîlik tetkikleri, mütercimi Ragıp Hulûsî, İstanbul 1928, s. 114-120); Jean Deny (Sarı Saltuk et le nom de la ville de Babadağhi - Mélanges Emile Picot, t II, -, Traditions populaires de Florina - Revue des Traditions populaires 1919, XXXIV. Supplément); V. D. Smirnov (Oçerk istorii turetzkoy literaturi, Petersburg 1891) vs. Sarı Saltuk'tan bahsederler. Bunların arasında en toplu malûmatı Prof. Dr. Franz Babinger vermektedir (Encyclopéd.e de l'Islam, Leyde - Paris 1934, IV, 177 - 178).

²¹ Bkz. Meselâ: Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, İstanbul 1918 [1919] s. 63, 64, 65.; Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları (Belleten, c VII, s. 430 - 441). - Abdülbakı Gölpınarlı, Yunus Emre, İstanbul 1936, s. 29 - 36, 253 - 269; Orhan Köprülü, Tarihî kaynak olarak XIV ve XV asırlardaki bazı Türk menakıbnameleri (neşredilmeyen Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih seminer kütüphanesi No. 460. s. 21 - 83).

²² Sarı Saltuk bugün bile enteresan bir mevzu olmaktan çıkmış değildir. Ona ait efsanevi hikâyeler el'an alâka ile okunmakta ve bu mevzua ait yazılar takip edilmektedir. Bkz. meselâ: Ziya Şakir, Sarı Saltuk (Köroğlu gazetesi 1945 senesinde tefrika halinde çıkan yazı).

Sarı Saltuk ile birlikte bazı Türklerin bu şekilde Balkanlara geçerek orada yerleşmiş oldukları hakkında Bizans ve İslâm kaynaklarında tarihî kayıtlar mevcuttur²³. Bunlardan bir kısmının sonraları tekrar Anadoluya hicret etmek mecburiyetinde kaldıkları ve Kara İsa zamanında Karasi'ye yerleştikleri de tarihen sabittir²⁴.

Sarı Saltuk'un Balkanlarda ve diğer Avrupa mntakalarındaki dinî misyonuna gelince, bu hususa ait tarihî kayıtlar şimdiye kadar ele geçmemiştir. Bu konudaki bilgimiz ancak yarı tarihî ve yarı efsanevî kitaplara ve halk arasında yaşayan an'ane ve rivayetlere dayanmaktadır. Meselâ, Evliya Çelebinin anlattığına göre Sarı Saltuk, Rumeli'ye geçtikten sonra, bir gün, Dobruca'da, Kaliakra (Kalıgra, Kılğıra, Gülgrad) civarında bir ejderi katletmiş, bunun üzerine Dobruca kıralı ile kırk bin kâfir îmana gelmişti. Sonra Lehistan'a gidip bir papazı öldürmüş ve orada bulunan Lipka Tatarlarını kâmilen ihtida etirmiş, bunlardan 150,000 kişiyi, fethettiği Gıdansk (Danzig) şehrine, iskân etmiş, bazı Lipka Tatarlarıyla Moskov diyarına teveccüh edip orada 600,000 Heşdek Tatarlarını Müslümanlığa kazandırmıştır²⁵.

Sarı Saltuk Dede, vefatından sonra cesedinin, yedi tabut hazırlanıp bir tabut içine konmasını ve bu yedi tabutun uzaklarda bulunan yedi kâfir memleketine defnedilmesini vasiyet etmişti. Zira böylece kabrini ziyaret edecek Müslümanların hakîkî mezarını bilmeyecekleri, yedi kâfir memleketinin herbirine gitmek mecburiyetinde kalacakları ve bu ziyaretler dolayısıyla bu ülkelerin İslâm devletine ilhak edileceğini düşünmüştü. Hammer bu hikâyenin uzun zaman zindelîğini muhafaza etmemiş olduğu kanaatindeydi²⁶.

Diğer bir rivayete göre de, Sarı Saltuk'un yedi tabutu — vefatından evvel söylediği gibi — yedi kâfir diyarı hükümdarı (Moskov, Leh, Çeh, İsveç, Edirne, Boğdan ve Dobruca kıralları) tarafından asker gönderilerek aldırılmış ve memleketlerinde defnedilmiştir²⁷.

Böylece Sarı Saltuk tarihî olduğu kadar efsanevî bir şahsiyet de telâkkî olunmaktadır. Balkanlarda ve bilhassa Arnavutlukta hâtırası hâlâ devam ediyor. Dobruca'yı²⁸, Trakyayı Makedonyayı ve Arnavutluğu İslâmlaştırma keyfiyeti tereddütsüz olarak onun eseri telâkkî edilmektedir. Bu an'ane Dobruca'dan maâda en bâriz bir şekilde Arnavutluk'ta, bilhassa şarkî bölgelerde²⁹, bugüne kadar tutunmuştur.

Mezar veya türbelerinin sayısı artık yedi rakkamını çoktan aşmış bulunuyor: Arnavutlukta, Kroya (Akçahisar)³⁰ ile Ohri gölü kenarındaki Sveti Naum manastırında³¹; Yugoslavya'da Kosova ile Arnavutluk hududu arasındaki Altıneli (Hâs) bölgesinde³² ve Bosna'da Mostar civarında (Hersek sancağı) Blagay köyünde³³;

²³ Bkz. Yazıcıoğlu, Tawârihi âli Seleûk, İstanbul, Topkapı Müzesi, Revan köşkü kitaplığı No. 1391, var. 376 a; Köprülü, Anadolu Selç. tar. yer. kay., s. 430 - 431, not 2.

²⁴ Bkz. Yazıcıoğlu, Taw. âli Sele, var 445 a; Ahmed Tevhidî, Rum Seleukî devletinin inkırazıyla teşekkül eden tava'ifi mülûkten Kara Hisar Sahip'te Sahip Ata oğulları (Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası, sayı 9, s. 565).

²⁵ Seyahatname, I, 659 - 660.

²⁶ Gesch. des. Osm. R., IV, 601.

²⁷ Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 136 - 137.

²⁸ Louis Massignon Annuaire du Monde Musulman, 3e édit., Paris 1929, p. 309.

²⁹ Aynı eser, s. 296.

³⁰ Enc. de l'Islam IV, 178.

³¹ Şemsuddin Sami Fraşeri, Kāmūsü'l-a'lâm, İstanbul 1311, IV, 2916.

³² Enc. de l'Islam, IV, 178.

³³ Sikiric' Saçir, Derviskolostorok és Szent Sírok Bosniában (Túrán, Budapest 1918, November-December, 9-10 Szâm, s. 605 - 607).

Yunanistanda, Korfu adasında³⁴; Romanya'da, Babadağı şehrinde (Moldavya, Boğdan'da)³⁵; Dobruca'da, Kaliakra'da³⁶; Türkiye'de Edirne civarındaki Babaeski'de³⁷, Anadolu'da da Bor şehrinde³⁸. Fakat, en mühim türbesi Babadağında'dır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde³⁹, türbenin eşkali hakkında tafsilâtlı malûmat veriliyor. Hasluck bu şehrin 1389 tarihinde *ikinci* Bayezit tarafından *tesis* edildiğini⁴⁰ söylerse de bu iddia yanlıştır. Çünkü, buna takaddüm eden bir tarihte İbn Batuta (öl. 1377) bu şehri ziyareti münasebetiyle Türklerin bu mntakada en son şehrinin Baba Saltuk (Babadağı) olduğunu Seyahatnamesinde yazmakta ve Baba Saltuktan da kısaca bahsetmektedir⁴¹.

Slavların İslâmlaşması meselesi — Şurası da dikkate şayandır ki, Sarı Saltuk'un faaliyet sahaları ile ölümünden sonra onun adını taşıyan türbe, mezar ve tekkelerin buldukları ülkeler (modern tâbiri ile «hayat sahaları» telâkki edilebilen İsveç ve Arnavutluk hariç) hep Slav kavimlerinin buldukları yerlere rastlanmaktadır⁴²: Acaba Sarı Saltuk bir gün bütün Slavların İslâm camiasına katılacağına inanıyor mu idi? Onun böyle bir gayesi bulunduğunu kabul etmek icabeder mi? Bu takdirde, bu eşsiz Türk misyoneri Slavlar nezdinde, Hıristiyanlıktaki tâbiri ile, bir nevi İslâm apostolosu (apôtre) gibi telâkki olunabilir, daha sarih bir ifade ile Hıristiyan azizlerinden Cyrille (827—869) ile Methode (825—885) 'un Slavlar arasında oynadığı rolün aynını İslâmlık namına Sarı Saltuk oynamış olur. Bizce, büyük bir ehemmiyet taşıyan bu nokta üzerinde ciddiyetle durmak lâzımdır.

Böyle muazzam bir proje tahakkuk etseydi, İskandinavya'dan başlayarak Gdansk (Danzig)'ten geçen ve Adriyatik sahillerine kadar imtidat eden bir hat, Garbî Avrupa ile İslâm âlemi arasında bir hudut teşkil edecek, böylece Orta Asya'dan başlayarak Orta Avrupa'ya kadar uzanan bu geniş ülkelerde Müslüman Türkleriyle Müslüman Slavlar müşterek bir birlik teşkil edebileceklerdi.

Fakat, hayatında muvaffakiyetle neticelendiremediği bu programını, sonraki nesillere emanet olarak bırakan Sarı Saltuk, ölümünden sonra Müslüman olmayan yedi diyara tabutlarının gönderilmesine, yani kendi tasrih ettiği yedi gayri müslim memlekette mezarının bulunmasına karar vermekle müstakbel nesillere muazzam bir siyasî testaman (vasiyet) bırakmış oluyor. Sanki «tabutlarının gömüleceği yedi küffar memleketini ihmal etmeyip bunları İslâm camiasına ilhak edin» demek istiyor.⁴³ Ne yazık ki, ne o zamanki Selçuklular ve ne de onlardan biraz sonra

³⁴ Ş. Sami, *Şamūsü'l-a'âm*, IV, 2916.

³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, III, 366.

³⁶ Aynı eser, II, 137-138.

³⁷ Aynı eser, III, 481.

³⁸ Aynı eser, III, 191, Ragıp Önen, Bor'da Sarı Saltuk türbesi (Yeşil Bor gazetesi, Bor 1949, sayı 13, s. 2, sayı 15, s. 2).

³⁹ I, 368 — 369.

⁴⁰ Bektaşî tetkikleri, s. 117.

⁴¹ *Tuĥfatu'n-nuzẓâr* (Paris tab'ı), s. 81.

⁴² Leh (Polonya), Çeh (Çekoslovakya), Moskov (Rusya), Dobruca, Makedonya (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 133, 136 — 137).

⁴³ Bu fikrin hakikatte Sarı Saltuk'a ait orijinal bir fikir olmadığını, meşhur Türk mütasavvıfı Ahmed Yesevi'ye nisbet edildiğini Evliya Çelebi kabul eder: «Saltuk Mehmedim, Bektaşım seni Ruma göndersin., Makedonya, Dobruca'da, yedi kırallık yerde nam ve şan sahibi ol» diye talimat verdikten sonra yola çıkardı (*Seyahatname*, I, 659). Sarı Saltuk'un orijinal bir fikri olsun veya olmasın, bunun bizce ehemmiyeti yoktur. Çünkü, asıl mühim mes'ele, bu fikri tahakkuk sahasına koyanın Sarı Saltuk olduğudur.

gelen Osmanlılar, bu projenin ehemmiyetini lâıkiyle kavrayamadılar ve, böyle olunca, şüpheşiz ki onu tahakkuk ettiremediler. Vakıa bütün Slâv memleketlerinde az çok Müslüman mevcuttur⁴⁴. Fakat Slâv ırkına mensup Müslüman adedi Balkanlardan maada diğeri Slâv memleketlerinde yok denecek kadar azdır.

* * *

Umumiyetle Anadolunun ve Rumelinin İslâmiyet tarihi, şimdiye kadar ihmal edilmiş bulunan Selçuklular devri tarihinden ayırmak kabil değildir. Bu devrin tarihi ise hââ kâfi derecede aydınlanmamış olduğundan İslâmiyetin Güney Avrupa'ya ne suretle yayıldığı hakkında henüz kesin bilgimiz yoktur.

İslâm tarihinin en mühim devirlerinden biri olan Selçuklulara ait bugüne kadar neşredilmeyen metin'erin neşrinden ve kritik bir şekilde tasnif ve tetkikinden sonradır ki Güney Avrupada İslâmlığın intişarı, Müslümanlığı kabul edenlerin yapmak zorunda kaldıkları hayat mücadeleleri ve imha hareketlerine karşı gösterdikleri mukavemet, bu arada yapmak zorunda kaldıkları göçler, bu mıntakalara tekrar kütle halinde dönüş ve Müslümanlığın bazı böyle mıntakalarda kaybolması vesaire gibi hâdiseler aydınlanmış olacaktır. Bu hususta, efsanevî unsurlardan tecrit edilen muhtelif menakibnameler ve velâyetnamelerle mahallî an'ane ve rivayetler içinde zikredilmiş bulunan tarihî hakikatlerin incelenmesi büyük yardımlar sağlayacaktır. Bu yoldaki tetkiklerin Sarı Saltuk probleminin ve, dolayısıyla, onun zamanındaki — ve belki ondan daha evvelki — Rumeli müslümanlığı probleminin halline yarayacağı şüpheşizdir.

Biz burada Sarı Saltuk'un biyografyasını yazmak niyetinde olmadığımızdan, yalnız bu zat hakkında ileride yapılacak araştırmalarda faydalı olacağı ümidiyle, onun — bizce haksız bir şekilde olmakla beraber — dinî durumunu gösteren bir vesikayı ortaya koymuş bulunuyoruz.

II

Fetva

Kanunî Sultan Süleyman 1538 senesinde, Boğdan seferine giderken, Sarı Saltuk'un Babadağındaki türbesini ziyaret etmiş⁴⁵, Sarı Saltuk hakkında işittiği

⁴⁴ a) Litvanya ile Lehistan'da Müslüman unsurlarının mevcudiyeti hakkında XIV. cü yüzyıl sonlarıyla XV. ci yüzyıl başlangıcından itibaren, ve bilhassa Witold (öl. 1436) zamanında Lehistan tarihinde birçok kayıtlara tesadüf edilmektedir. Fakat, bundan evvel, yani XIII. cü yüzyılda ve Sarı Saltuk zamanında Müslümanlığın Polonya ve Litvanya'ya girmiş bulunması çok muhtemeldir. Belki Sarı Saltuk'un bu memleketlerdeki faaliyetine ait rivayetler bu husustaki tarihi hakikatleri bize aksettirmektedir. Lehistanlı ve adı meçhul bir Müslüman müellif tarafından 1558 tarihinde yazılarak sadrıazam Rüstem Paşa'ya takdim edilen Risale-ı Tatarı Leh adlı eser Lehistan Müslümanları hakkında elimizde mevcut çok mühim bir kaynaktır. Bu eser 1858 de Antoni Muhlinsky tarafından lehçe tercemesiyle birlikte neşredilmiş ve sonra Vlado Clüek tarafından Boşnakça'ya da çevrilmiş bulunuyor (Bkz. M. Tayıb Okic', Jedan naš zaboravljeni istoričar XVIII v., Sarajevo 1938, s. 3-4). Lehistandaki Müslümanların adedi bir zaman yarım milyona yükselmiş iken, ne yazık ki zamanla bunların sayısı zulüm ve tanassur sebepleriyle bir kaç bine inmiştir. L. Massignon'a göre (1929 da) Polonya'da 6.000, Litvanya'da 1107 Müslüman vardır (Annuaire, p. 310-311). Lehistan Müftüsü Dr. Yakub Şinkiyeviç'in şifahi ifadesine göre ise, Lehistan Müslümanlarının sayısı 20.000 kadardır.

b) Çekoslovakya'da ki Müslüman cemaatı küçük olmakla beraber, ikinci cihan harbinden evvel Prag'da «Hlas» (Ses) adlı bir müslüman gazete neşredilmekte idi.

⁴⁵ Bkz. Hist. de la camp. de Mohacz. p. 177 (Notes et extraits, chap. XXII, no. 4).

efsanelerle karışık rivayetlerin ne dereceye kadar doğru o'duğunun tevsiki için bilahara en yetkili ve en bilgili zata, yani Şeyhulislâm Ebussu'ud Efendi'ye müracaat etmeğe karar vermiş, bu hususta kendisinden bir fetva istemiştir.

Kanunî'nin bu İstiftası ile Ebussu'ud Efendinin verdiği Fetva'nın bir sureti Bay Raif Yelkenci'nin hususî kütüphanesinde mevcut bir yazma mecmuasından (Varak 111 a) alınmıştır⁴⁶.

Osmanlı padişahlarının en büyüklerinden biri olan Kanunî ile imparatorluğun en meşhur şeyhulislâmları arasında bulunan Ebussu'ud Efendi'den⁴⁷ neş'et eden, ayrıca Avrupa'daki Türk misyonerlerinin en ünlüsü sayabileceğimiz Sarı Saltuk'a ait olan bu tarihî vesikayı, aynen neşretmeği faydalı buldum⁴⁸.

سلطان سليمان حضرتي سرح كبري كن قصه نيش صاري صالتي حقدن اسرار
 استفتا المذكي صورته
 صنف سنه شتم حاله حاله اسم اخرن قرنا اسم
 المذكي سلف بومسكه نه بوير باركه صاري صالتي
 ديد كلكي شخص اوليا و الله د نمبر بيان موريلو
 ر باصنت ابر فذ به اولش در كشيده
 ابوالحسن

«Sultan Süleyman Hazretleri, sefere giderken⁴⁹, kasaba-i Niş'de⁵⁰ Sarı Saltuk hakkında irsal idüb istifta eyledüğü suretdir:

Sinde sindeşim, halde haldaşım, ahurat karındaşım⁵¹, eimme-i selef bu mes'e-

⁴⁶ Bu vesika'dan istifade etmeme müsaade etmiş olan mühterem Bay Raif Yelkenci ile metnin bir fotokopisini çıkarttırıp göndermek lütfunda bulunan Sayın Mühendis Bay Şefik Berkol'a burada teşekkürlerimi sunmağı vazife bilirim.

⁴⁷ «Ebussu'ud Efendinin ... müddet-i Fetvası Meşihat-ı Osmaniyenin en parlak devridir., (İlmiyye Sâlnamesi, İstanbul 1334, s 376).

⁴⁸ Yaptığım araştırmalara göre bu vesika henüz hiç bir yerde neşredilmemiştir. Esasen, Sarı Saltuk'a ve Kanunî ile Ebussu'ud Efendiye ait olup baş vurduğum kaynaklarda da bu Fetva'ya ait bir kayda rastlamadım. Demek ki az tanındığı anlaşılan bu vesikanın bu suretle değerinin bir kat daha artmış olacağı kanaatindeyim. Vesikanın sıhhati (authenticité'si) hakkında şüphe etmemize bir sebep yoktur.

⁴⁹ Kanunî muhtelif seferlerinde Niş'ten geçmiştir (1521 tarihli Belgrad seferi, 1526 tarihli Mohaç seferi, 1532 tarihli «Alman seferi», 1566 tarihli Sigetvar seferi). Bu istiftanameyi bu son seferinde yazmış olduğu muhtemeldir.

⁵⁰ Niş şehri Sırbistanın mühim bir münakalât merkezidir. Selânik-Belgrad ve İstanbul-Sofya - Belgrad demiryolu hatlarının birleşme noktasıdır. Bizans devrinde mühim bir ticaret merkezi olan Niş, muhaceret'i akvam devrinde tahrip edilmiş, sonra tekrar kalkınıp XI ve XII - ci asırlarda zengin bir şehir haline gelmişti. Nemanyiç hanedanının ceddî, ekberi, Büyük Jupan Stevan Nemanya, Haçlılar Seferine iştirak eden Friedrich Barberousse ile 1189 tarihinde Niş'te buluşup Bizanslılara karşı itifak aktetmiştir. 1386, hatta 1375, tarihinde Niş şehri Osmanlıların eline geçmiş Osmanlı idaresi altında beş asırlık bir müddetle, yani 1878 tarihine kadar kalmıştır. (Bkz. Prof. St. Stanojević, Narodna Enciklopedija Srpsko - Hrvatsko - Slovenačka, Zagreb, 1928, III, 47, 113, IV, 321).

⁵¹ Kanunî'nin yine Niş'ten Ebussu'ud Efendi'ye gönderdiği bir mektubun «Tarihi Hak'da yoldaşım» ilâvesiyle, aynı unvanlarla yazılmış olduğu da bu vesile ile dikkatî çeker (Bkz. Sadettin Nüzhet Ergün, Türk şairleri, İstanbul 1942, III, 1199). Prof. Cavid Baysun (İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1945, IV, 93) Kanunî'nin Sigetvar seferine giderken, yani 1566 tarihinde, bu mektubu Ebussu'ud Efendiye gönderdiğini söylüyor. Buna göre, bahis konusu olan istifta'da bu vesile ile yazılmış olabilir.

lede ne buyururlar ki: Sarı Saltık didikleri şahıs evliyaullahdan mıdır? beyan buyurılıb musab oluna.

El-cevab: Riyazet ile kadid olmuş bir keşiştir.

Ebu's-su'ud⁵²

İslâm ilâhiyatçıları ile İslâm mutasavvıfları arasındaki zıddiyetin çok eski ve bazan çok bâriz olduğu malûmdur. Tekfire kadar giden bu geçimsizliğin şiddet derecesi, tabiatıyla, zaman ve mekâna göre değişmiştir.

Ebu'ssu'ud Efendinin Tasavvufa karşı meyli olmadığını da biliyoruz. Peçevi⁵³ ile Evliya Çelebi'nin⁵⁴, aksini ispat etmek yolundaki bütün gayretlerine rağmen, Âlî'nin Ebu'ssu'ud Efendi hakkında, Tasavvuf'a karşı meyli olmadığı ve onun bu vasfının, onun yegâne kusurunu teşkil ettiği tarzındaki iddiası⁵⁵ yerinde olsa gerektir.

Ebu'ssu'ud Efendi'nin yüksek bilgisi, zekâsı ve dindarlığı, şüphe götürmez hakikatlerdendir. Sufiliğe, daha doğrusu o zamanki sufilere karşı olan namulâyım tavrı hareketi, belki bunların, bilhassa o devirdeki tarzı hareket ve faaliyetlerinden ileri gelmektedir.

Ebussu'ud Efendinin büyük hürmetini kazanmış ve seleflerinden biri olan İbn Kamâl (Kemâl Paşa zâde) Sarı Saltık'u evliyaullah'tan ve keramet sahiplerinden biri olarak addeder⁵⁶. Maamañih, İbn Kamâl bu hükmü Şeyhulislâm ve Müftülenam sıfatıyla değil, sadece bir tarihçi olarak ve tarihe ait bir eserinde (Mohaçname'de) vermektedir⁵⁷.

Ölümü üzerinden uzun zaman geçmeden, Sarı Saltık'a ait menkabelerle Hıristiyan azizlerinin menkabeleri arasında bir irtibat kurulmağa başlandığı anlaşılıyor. Sarı Saltık menkabelerinin, Hıristiyan azizlerinden en çok Nikola⁵⁸, sonra Cörc⁵⁹, Simeon⁶⁰, Eli⁶¹, Spiridon⁶² ve Naum⁶³un menkabeleriyle karışık olduğu

⁵² Otuz sene zarfında şeyhulislâmlık makamını işgal etmiş bulunan büyük Türk mütefekkeri Ebussu'ud Efendi hakkında «Encyclopédie de l'Islam»'da (Leyde 1910, I, 110-111), Clément Huart tarafından neşredilen küçük bir makale bu meşhur zatın ilmî ve edebî portresini hakkiyle aksettirmemiş olmakla beraber birtakım yanlışlıkları da ihtiva etmektedir. Ansiklopedinin, Türkçe neşrinde (İstanbul 1945, IV, 92-99) Prof. Cavid Baysun'un Ebussu'ud Efendi hakkındaki güzel ve mühim yazısını burada memnuniyetle zikredebiliriz. Ebussu'ud Efendiye ait en mühim bibliyografya da orada mevcuttur.

⁵³ Peçevî, Tarih, İstanbul 1283, I, 53.

⁵⁴ Seyahatname, I, 402.

⁵⁵ Âlî, Kunhu'l-ahbâr, neşredilmeyen kısım, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi kütüphanesindeki 1783 no. 1 yazma (Var. 211b): «Ancak noksanı mesleki sūfiyyun'a ademî sūlūkünde nūmayan idi.»

⁵⁶ Hist. de la camp. de Mohacz, p. 81.

⁵⁷ Diğer bir şeyhulislâm ve tarihçi olan Hoca Sadeddin, Sultan II-ci Bayazıt'ın Boğdan seferinden dönerken Sarı Saltık'ın yolundan geçtiğini zikrediyor, fakat Sarı Saltık hakkında hiçbir malûmat vermiyor (Tâcu't-tavarîh, İstanbul 1279, II, 44).

⁵⁸ Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 137.

⁵⁹ Franz Babinger, Sarı Saltık Dede (Enc. de l'Islam, IV, 178).

⁶⁰ Aynı eser, IV, 178.

⁶¹ Aynı eser, IV, 178.

⁶² Ş. Sâmi, Kâmusu'l-âm, IV, 2916.

⁶³ Aynı eser, IV 2916.

görülmektedir. Filhakıka, vefatından yarım asır kadar sonra onun Babasaltuk'taki, yani Babadağındaki türbesini ziyaret eden meşhur Arap seyyahı İbn Batuta (1304-1377)'nin sözleri bile bu keyfiyeli tazammün etmektedir (Wa ya'dkürüna anna Şaltûka hādā kānā mukāşifan, lākin yu'dkaru 'anhu aşya'u yunkiruha's-Şar'u)⁶⁴.

Bu nevi rivayet, hattâ ithamlar, ta Evliya Çelebi zamanına kadar devam edegelmiştir. Büyük Türk seyyahı bu keyfiyetten acı acı dert yanmakta (... zira, Aziz hakkında münkirin nice kıyl'û kal idüb, namına bir rahip deyu iftiralar eylemiş ve âsim olmuşlardır)⁶⁵ ve bu gibi müfterileri protesto etmektedir (Saltık Sultan Hazretleri hakkında herkim şübhe iderse, na'udu bi'llāh, âsim ve günahkâr olur)⁶⁶. Evliya Çelebi, müfterilerin hiç birinin ismini zikretmiyor. Acaba Ebussu'ud Efendinin fetvasından haberi yokmu idi? Yoksa Ebu'su'ud Efendinin sonradan Süfilere katıldığını zannettiği için mi bu Fetva'yı meskût geçmiştir? Bu cihet şimdilik meçhul kalmaktadır.

Kâfirlerin ülkelerine giden Sarı Saltuk, muhtelif rivayetlere, hattâ Saltukname'ye göre, bazan Müslüman olduğunu gizlemek mecburiyetinde kalırdı⁶⁷. Nitekim Saltukname'de bu bapta sarih ifadelere rastlanmaktadır (Kâfirlerin dillerini, dinlerini alim bir rahip kadar bilir, türlü türlü hud'alarla onların şehirlerine, kiliselerine, hükümdar saraylarına kadar gider, rahip kıyafetiyle kiliselerde vaızlarda bulunur, birçok hükümdarları, rahipleri öldürür, yahut Müslüman eder)⁶⁸.

Sarı Saltuk'un Süfi olduğu muhtelif rivayetlerden maada, Saltuknameden de anlaşılmaktadır. Hattâ muhtelif büyük şeyhlerle dostça münasebetlerde bulunduğu da bahsedilmektedir. (Kuşbeddin Haydar, Hacı Baktaş Veli, Karaca Ahmed, Tapduk Emre, Seyyid Mahmud Hayrânî, Fakih Ahmed gibi Bektaşî Velâyetnamelerinde adı geçen bir takım büyük Süfiler ile, Celâleddin Rumî ve Seyyid Cemal Kalender gibi Mevlevî ve Kalenderî zümrelerinin kurucularıyla, hatta Nasreddin Hoca ile samimî münasebetleri vardır)⁶⁹. Bu münasebetle şunu kaydetmek icabederki, Sarı Saltuk'la ilgili olarak bize intikal etmiş olan sözlü ve yazılı bütün vesikalarımız, onun hakikî bir Müslüman olduğu hususunda mütefikler. (Meselâ: «İslâm dinine uymayan şeylerden şiddetle çekinir, namaz kılmayan dervişleri döğör, saç ve sakallarını, bıyık ve kaşlarını tıraş eden ışık yani kalender'leri şiddetle muahaza eder. Zikir meclislerinde kadınlarla erkekleri beraber bulduran bazı

⁶⁴ Tuĥfat'un-nuzzâr, II, 416. - Abdülbakı Gölpınarlı, İbn Batuta'nın bu kaydından, Sarı Saltuk'un Bâtinî olduğu neticesini çıkarmakta (Yunus Emre, s. 258) ve Rafızîlere haddinden fazla aleyhtar gösterilmesinin de hakikatte "Saltıkname,, müellifinin sünî olmasından ileri geldiği kanaatını taşımaktadır (Yunus Emre, s. 260). Sarı Saltuk'un şahsan Batinî olduğuna ve Batiniliği açıkça izhar ettiğine dair kuvvetli bir vesika'ya malik değiliz. Gerçi meşhur heterodoks Barak Baba, onun müridi olarak tanınmaktadır. Sonraları Bektaşîler tarafından benimsenmiş olduğu ve kendi namını taşıyan bazı tekkelerde Batinilerin bulunduğu da malumdur. Fakat, diğer taraftan Saltukname ile Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki rivayetler, Sarı Saltuk'u hakiki bir sünî, kafir ülkelerinde hakiki İslam dinini kahramanca neşreden bir mücahid olarak göstermektedir. Bundan maada, Sarı Saltuk'un Güney-Doğu Avrupadaki faaliyet sahalarında gerek ondan evvel ve gerek ondan sonra sünîliğin ve hanefiliğin daima hakim bir durumda bulunduğu tarihi bir hakikattir. Bundan dolayı, Sarı Saltuk'un şahsan Batinî olduğu katiyetle isbat olunamaz kanaatindeyiz.

⁶⁵ Seyahatname, III, 366.

⁶⁶ Aynı eser, III, 368.

⁶⁷ "Yirmi bir sene Saltık, ruhban namıyla milleti Mesihî'den görünüp nice keferayı dine davet ederek mücahid fi sebilillâh oldu,, (Evliya Çelebi, Seyahatname, II, 137).

⁶⁸ Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Anad. Selç. tar. yer. kay. (Belleten, VII, 434).

⁶⁹ M. F. Köprülü, aynı eser, s. 435.

büyük türk şeyhlerine ihtarlarda bulunur. Sünni mezhepleri arasında bilhassa Hanefîliği tercih etmektedir. Rafizi'lerle, Harici'lerle yani bütün heterodoks zümrelerle de harb eder»⁷⁰.

Hal böyle iken, Ebussu'ud Efendinin Fetvası acaba neden bu kadar ağır ve şiddetli bir hükmü (keşiş ta'biri) ihtiva etmektedir? Bu keyfiyetin birkaç sebebi olsa gerekir.

Herhalde, bir taraftan Sarı Saltuk'un XIV üncü asırdan itibaren Bektaşî velâyetnamelerine girmesi, böylece adının heterodoksiye karışması, heterodoksinin ise, bilhassa Kanunî devrindeki, devlet emniyetini tehlikeye düşürecek dereceye varan ve îhada kadar giden bazı taşkınlıkları⁷¹, diğer taraftan da Müslümanlardan başka, Hristiyan halkının da Sarı Saltuk'a olan sevgi, hürmet ve hayranlıkları ve bunun neticesi olarak bazı Hristiyan azizlerine ait menkabelerin de Sarı Saltuk'a teşmil edilmiş olması, Sarı Saltuk hakkındaki kanaatlerde böylece menfi bir rol oynamış olsa gerekir.

Ebussu'ud Efendinin, yukarda iktibas olunan Fetvasının, Sarı Saltuk'a ait olup halkın ve dervişlerin ağızlarında dolayan ve muhtelif menakıbnameler ile Bektaşî velâyetnamelerinde bulunan efsanelerle karışık rivayetlerden mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Eğer Sarı Saltuk'a ait kritik bir biyografyadan faydalanabilmiş olsaydı, hattâ Abu'l-Hayr Rûmî'nin «Saltukname»si gibi bir eseri inceden inceye tetkik ettikten sonra efsanevî ve hayalî kısımlarını bir tarafa bırakarak, onun hakikî hüviyetini tesbit edebilseydi, Fetvasını tam tersine olarak vermiş bulunacağını tahmin edemekteyiz.

⁷⁰ Köprülü, aynı eser, s. 434.

⁷¹ Meselâ Varna civarında ki Sarı Saltuk tekiyelerinde yerleşmiş bulunan Işıkların, namülâyım tavrı hareketlerinden dolayı, teftiş edilmeleri lüzumuna dair fermanlar mevcuttur (Bkz. Ahmed Refik, Osmanlı devrinde Rafizilik ve Bektaşilik - Darulfünun Edebiyat Fakültesi mecmuası İstanbul 1932, c. VIII, sayı 2, s. 34-35 ve 35-36, vesika No. 7 ve 10.